

Orysia Demska

Akademia Kijowsko-Mohylańska

СУЧАСНИЙ ТОПОНІМНИЙ ЛАНДШАФТ УКРАЇНИ: МІЖ ПАМ'ЯТТЮ І СПОГАДОМ

Modern Toponymic Landscape of Ukraine: Between Memory and Remembrance

ABSTRACT: The transformation of the Ukrainian place-names began in 1991 and it has two main waves. The first wave of the toponymic transformation continued from 1991 till the beginning of the XXI century; located in the West Ukraine mainly; had intuitive nature; was conditioned of the local history; was determined by the regional intellectual elites; and was realized through the three main social practices. These practices are 1) conternaming or substitution of the Soviet place-names by Ukrainian; 2) restoration or remembrance of the old place-names; and 3) legitimization the local used forms of the place-names. All these three practices took place in the same time with the process of the conservation of the Soviet place-names in Ukraine, especially in the East and South. The second wave of the toponymic transformation is the result of the Revolution of Dignity 2013/14. Unlike of the first the second wave is legally justified and closely connected within the de-communization activities and processes. The law “On the Condemnation of Communism and the National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and the Prohibition of Propaganda of Their Symbols” only describes what names must be changed but it does not specify how to name the street, village, or town. That’s why we speak about the memory which contains the Soviet past in the case of the first wave, especially in the conservation and less in the conternaming; and about the remembrance in the case of the second wave, especially in the restoration and legitimization.

KEYWORDS: plase-name, toponymic transformation, memory, remembrance, de-communization

Зміна власних географічних назв явище далеко не нове, але явно детерміноване геополітичними трансформаціями. Пострадянське переназивання топографічних об'єктів¹ України починається з 90х рр. ХХ ст. із Заходу на Схід, виявляє хвильовий характер, залежить від національної гуманітарної політики, у тім і мовної політики, кожного конкретного президента України: Л. Кравчука (1991–1994), Л. Кучми (1994–2004), В. Ющенко (2004–2009), позбавленого звання президента В. Януковича², П. Порошенка (2014). Для Л. Кравчука 'нація ґрунтується на мові', 'нема мови – нема нації'. Для Л. Кучми питання української мови, принаймні експліцитно, практично не має принципового значення. Він запроваджує політику багатовекторності – одночасного орієнтування на Європу і Росію, – що посилює ідею зробити російську мову офіційною в Україні; хоча саме Л. Кучма своїм указом встановлює День української писемності та мови 9 листопада. В. Ющенко повертається до постулату 'нема держави без нації, а нації без мови', 'кожна держава має свою мову і це мова титульної нації'. Поворот до реакції відбувається з В. Януковичем, що якнайбільше проявило себе у законі "Про мови в Україні" за авторства В. Колесніченка і С. Ківалова, який пропонує гарантувати вільний розвиток російської мови як такої, що нею послуговується більшість громадян країни; тут таки йдеться про необхідність визнання 'українсько-російської двомовності важливим надбанням українського народу'. Це спричинило хвилю протестів аж до акції голодування. Часткове унеповажнення цього закону, чи визнання таким, що втратив силу, відбулося на другий день – 23 лютого 2014 р. – після прийняття постанови про самоусунення В. Януковича з посади президента. Попри те, що виконувач обов'язків президента України і голова Верховної Ради О. Турчинов відмовився схвалити скасування закону, саме голосування проти цього документа слугувало каталізатором окупації Криму Росією весною 2014 р. Чинний Президент України П. Порошенко зняв з порядку денного мовне питання, як таке, що має однозначний характер: 'Не буде у нас компромісу і в питанні державної мови. Єдиною державною мовою залишатиметься українська мова'; 'Першою та єдиною державною мовою має залишитися українська'³, одночасно розширивши його до вибору *francalingua*,

¹ Топографічний об'єкт трактуємо як певний географічний обшар природного або артефактного походження, розташований наземній поверхні, стаціонарний щодонеї, обмежений просторово і відносно сталій у часі.

² Верховна Рада України визнала Віктора Януковича таким, що самоусунувся від виконання своїх конституційних повноважень, а згодом позбавила його звання Президента України спеціальним законом. Саме за нього мовна політика України набула відверто антиукраїнського характеру.

³ Таку позицію Петро Порошенко висловлює послідовно від моменту обрання на посаду. Див.: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/11/7058200/>; <http://www.pravda.com.ua/news/2015>

чи цивілізаційного вибору мови міжнаціональної комунікації; та перенісши у площину декомунізації, пов'язаної зокрема з зміною топонімів, чи загальніше, необхідністю формування питомого топонімного ландшафту України.

Перша хвиля заміни топонімів, на фоні конкурування зі збереженням радянської топоніміки, припадає на останнє десятиліття ХХ ст.; охоплює головним чином Захід країни; щодо всієї держави, то йдеться передусім про назви вулиць і районів міст; має радше інтуїтивний характер; зумовлена локальною історією; детермінована місцевими інтелектуальними елітами; іреалізує себе через такі три основні соціальні практики:

- 1) контрназивання, чи заміна радянських назв на національні, часто такі, що до набуття незалежності 1991 р. були або заборонені, або nereкомендовані, наприклад, у місті Бориславі Львівської області перейменовано вулиці *Леніна* на *Шевченка*, *Фрунзе* на *Дорошенка*, *Ватутіна* на *Богуна* (до цього центральні вулиці не прийнято було називати на честь *Тараса Шевченка*, а антропоніми *Дорошенко* й особливо *Богун* взагалі не використовувано для називання вулиць чи площ в УРСР); аналогічно в Івано-Франківську – *Леніна* на *Лепкого*, *Щорса* на *Вітовського*, *Кірова* на *Вербицького*, *Дзержинського* на *Гетьмана Мазепи*; в Одесі – *Володарського* на *Стуса*, *Железнякова* на *Пилипа Орлика*, провулок *Грибодова* на *Шухевича*; у Києві – *Леніна* на *Хмельницького*, *Кірова* на *Грушевського*, *Чекістів* на *Пилипа Орлика* т.д.;
- 2) пригадування, чи реставрація, чи відновлення старих назв, наприклад: відновлено ойконім *Жовква* замість *Нестерів* у Львівській області, *Єзупіль* замість *Жовтень* в Івано-Франківській, *Інкерман* замість *Білокам'янськ* у Криму, *Луганськ* замість *Ворошиловоград*, *Маріуполь* замість *Жданов*; повернено історичні назви вулиць у Львові *Замарстинівська* замість *Калініна*, *Зборівська* замість *Корчагіна*, *Клепарівська* замість *Кузнецова*; в Одесі змінено вулиці *Будьонного* на *Болгарську*, *Карла Маркса* на *Катерининську*, бульвар *Пролетарський* на *Французький*, провулок *Дмитра Ульянова* на *Канатний*; у Києві *Будьонного* на *Багговутівську*, *Володарського* на *Золотоустівську*, *Георгоїв Революції* на *Трьохсвятительську* etc.
- 3) легітимізування узусу, головним чином йдеться про ойконім що в узусі побутували в одних граматичних формах, натомість офіційні назви мали інші граматичні форми, як от: стара назва *Баркасове* Закарпатської області 1995 р. набуває поширеної узусної форми *Баркасово*, *Болоні* Львівської області у 1989 р. стає *Болоня*, *Буриштина* Закарпатської області 1995 р. – *Буриш-*

тино, Демченкове Полтавської області 1995 р. – Демченки, Доробратове Закарпатської області 1995 р. – Доробратово, Князівка Івано-Франківської – Князівське у 1991 р., Отиня Івано-Франківської області – Отинія⁴ в 1989 р., Рудне Львівської стає Рудня у 1990 р.

Загалом за даними Верховної Ради України⁵ впродовж останнього десятиліття ХХ ст. було перейменовано 463 населені пункти, найбільше 1995 р. – 139, найменше 1996 р. – 1; найбільше у Львівській області – 184, за нею йде Закарпатська – 125, усі інші області менше за сто населених пунктів, найменше у Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській та Криму – 1. Після 1995 р. трансформаційні процеси в ойконіміці практично припиняються, не сягаючи більше, ніж 6 позицій на рік у 2003 та 2004 рр. Аналогічна ситуація з годонімамі агоронімами, зміни яких хоча й тривають перманентно, однак не носять принципового характеру на фоні консервування радянської топоніміки, особливо на Сході та Півдні держави. Свідченням цього є факт, що згідно з дослідженнями В. Загребина 2012 р. зі ста найпопулярніших назв головних вулиць населених пунктів України найбільше припадає на вулицю Леніна⁶ – 4 463, друге місце, хоча й значно поступається щодо першого, посідає назва Радянська – 954, далі йде Миру – 616 і врешті Жовтнева – 529⁷.

Друга хвиля перейменувань, як наслідок Революції Гідності 2013–2014 рр., на відміну від першої, набуває загальнодержавних рис, обґрунтована законодавчо⁸ і відбувається у межах декомунізаційних заходів та процесів. Саме за-

⁴ Саме таку форму має топонім у романі Ірини Вільде “Сестри Річинські”, опублікованому в 1959–1964 р. і нагородженому Шевченківською премією в 1965 р.

⁵ Йдеться про “Алфавітний покажчик населених пунктів, які були перейменовані з 1986 по 2009”, представлений Управління по зв’язках з місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування Апарату Верховної Ради України. Крім того, див. J. Russell, *Алфавітний покажчик населених пунктів України, які були перейменовані*, 2012, 120 с. <http://www.ozon.ru/context/detail/id/10768260/6> (дата доступу: ...).

⁶ Див. http://texty.org.ua/pg/blog/infoviz/read/37059/Navit_pisla_dvadcaty_rokiv_nezalezhnosti_sovok_prodozhuje; http://texty.org.ua/pg/article/devrand/read/37123/20_rokiv_Nezalezhnosti_Lenin_vse_nijak_ne; (дата доступу: ...).

⁷ Див. https://docs.google.com/spreadsheets/d/1hjjZClwv5aelkCeBpXPp7AR5as4Ffd_Kd3i5yjZT51M/edit#gid=0; (дата доступу: ...).

⁸ Процеси декомунізації в Україні починаються з розпадом СРСР. На цей період припадає знесення пам’ятників-символів радянської доби: передусім демонтування за рішенням місцевої влади у 1990 р. пам’ятника Леніна у Львові, який, як виявилось, був споруджений на плитах Єврейського кладовища; за рішенням Київради монументу жовтневій соціалістичній революції у центрі Києва у вересні 1991 р.; пам’ятника Леніна та інших представників радянської влади у селах, містечках і містах переважно Галичини і Буковини. Однак політичне рішення про декомунізацію держави повністю визріває лише у 2015 р. й оформлюється у чотирьох декомунізаційних законах, розроблених в Українському інституті національної пам’яті (див. <http://www.memory.gov.ua>): «Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (закон № 314-VIII), «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій

конодавча складова є визначальною для другої хвилі перетворення топонімного ландшафту України.

Закони, розроблені в Українському інституті національної пам'яті, підтримані урядом і схвалені парламентом, охрестили «Законами Чистого четверга». Їхня дія означає, що Україна на рівні фундаментальних цінностей стає на решті справді незалежною державою, яка безповоротно пориває з радянським минулим⁹.

З чотирьох декомунізаційних законів визначальним для топоніміки є закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»¹⁰, який з'ясовує, по-перше, загальні принципи заміни географічних назв (персоналії, події та символіка комуністичного тоталітарного режиму); по-друге, *суб'єкти перейменування* (області, райони, населені пункти усіх рівнів та, відповідно, їхні Ради, структурні одиниці міст, а також назви підприємств, установ, організацій).

Щодо загальних принципів, то йдеться про антропоніми, пов'язані із керівниками комуністичної партії, вищих органів влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, комуністичних партій світу (*Роза Люксембург, Клара Цеткін, Моріс Торез* та ін.); особами (не обов'язково керівниками), які працювали в радянських органах державної безпеки (*ВНК, ДПУ, ОДПУ, НКВС, НКДБ, МДБ, КДБ*) на всіх рівнях, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони; загиблими під час встановлення радянської влади в СРСР та УРСР (УСРР), імена яких широко використовувалося для пропаганди комуністичного режиму; визначними діячами культури та техніки, що активно підтримували при житті комуністичний режим або були професійними пропагандистами (*Горький, Фадєєв, Фурманов* та ін.); комуністичними героями часів громадянської війни та насильницького встановлення радянської влади (*Котовський, Пархоменко, Чапаєв* та ін.);

світовій війні 1939–1945» (закон № 315-VIII), «*Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років*» (закон № 316-VIII) і «*Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки*» (закон № 317-VIII). Кабінет Міністрів ухвалив усі чотири закони 31 березня, Верховна рада проголосувала за – 9 квітня, Президент підписав 15 травня, опубліковано закони 20 травня і, відповідно, 21 травня 2015 р. декомунізаційні закони набули чинності.

⁹ Т. Шамайда, *Все про декомунізацію. Як працюватиме закон про заборону комуністичної та нацистської пропаганди*, [w:] *Тексти.org.ua*, 2015, <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/59999/>; (дата доступу: ...).

¹⁰ Див. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/317-19>; (дата доступу: ...).

революціонерами, імена яких активно використовувано з метою пропаганди радянського режиму; й урешті-решт з учасниками трійок, прокурорами та суддями РРФСР, СРСР, УРСР, союзних республік, які виносили вироки політично репресованим. Також до переліку входять абстрактні назви, пов'язані з комуністичним режимом, а саме: назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, передовсім назва 'радянський'; назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 р., зі встановленням радянської влади на території України, з переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ ст.; найменування самої комуністичної партії, візуальних символів та атрибутики комуністичної партії та режиму (*серп та молот, червона зірка, червоний прапор* etc.), похідних від комуністичної партії політичних утворень (*комсомол, Інтернаціонал, Комінтерн* etc.), понять дорадянського розвитку комуністичної ідеї, широко використовуваних для пропаганди режиму (*Паризька комуна, марксизм, революційний рух, комунари* тощо), типів господарств та інструментів господарювання (*колгосп, радгосп, п'ятирічка, робфак* тощо); назви пролетарського руху та похідних від нього (*пролетарій, першотравень, ударник, трудова армія, трудові резерви* тощо); назви друкованих офіційних органів комуністичної партії (*Ізвестія, Правда, Іскра* тощо) та військових підрозділів, що брали участь у встановленні радянської влади в Україні (*Червона армія, Червона гвардія, Кінна армія, червоні партизани* тощо); назви інших державних символів та інституцій РРФСР, СРСР, УРСР, активно використовуваних для пропаганди режиму (*Конституція СРСР, комітети, Крейсер "Аврора"* тощо); назви інших ідей, абстрактних понять, літературних персонажів, літературних епітетів-символів комуністичного режиму ('*буревісник*', '*світлий шлях*', *Павлик Морозов, Павло Корчагін* і т.д.).

Наведений перелік результат детального аналізу цілого комплексу наявних на карті України онімів: оконімів, астинонімів, урбанонімів, комонімів, гадонімів, агаронімів, щое носіями цінностей системи, творять її топографічний архів, у якому зберігаються 'нерукотворні пам'ятники' радянської доби. Ієрархію цінностей експлікують як самі оніми, так і їхні квантитативні характеристики. З 871¹¹ географічної назви 123 послуговуються коренем *червон-* (81) зі значенням 'який стосується революційної діяльності; пов'язаний з радянським соціалістичним ладом'¹² та його російськомовною формою *красн-* (42): *Черво-*

¹¹ Саме така кількість населених пунктів склала перший список рекомендованих до переназвання, на сьогодні йдеться уже про 908 топонімів. Див. Рекомендації до перейменування Українського інституту національної пам'яті <http://www.memory.gov.ua/rename/>; (дата доступу: ...).

¹² *Словник української мови*: в 11 томах, том 11, 1980, с. 296.

на Зірка (12), Червона Україна (4), Червоний Жовтень (5), Червоний Прапор (4), Червоноармійськ / Червоногвардійськ (17), Красне Знамя / Красний Колос / Красний Лиман / Красний Партизан / Красний Пахар / Красноармійське / Красногвардійське / Краснофлотське etc.; практично такий самий рейтинг – 119 – засвідчують назви, що кодують пам'ять про соціалістичний переворот жовтня 1917 р., чи початок встановлення радянської влади, експлуатуючи корені жовт-(98): Жовтень (5), Жовтневе (91), Жовтневої Революції (1), Жовтневий Промінь (1), і російський октябр- (21): Октябр / Октябрське / Октябрщина; далі з'являється Ленін-Ульянов-Ілліч – 87 назв: Леніна (9), Леніне (9), Ленінка (7), Ленінське (25), Ульяновка (8), Улянівка (2), Уляннівське (1), Ілліча / Іллічево / Іллічівка / Іллічівськ / Іллічівське (14); як нагадування про небезпеку українізації засвідчено 48 антропонімів Кіров¹³: Кіровоград (1 обласний цент), Кірове (29), Кіровка (7), Кіровське (8), etc.; 32 засвідчують радянський устрій: Радянське (29), Радянська Дача (1), Радянська Свобода (1), Радянська Україна (1); і врешті, з'являється комсомол, як молода активна частина суспільства, резерв партії, асоціюючи, у такий спосіб, з майбутнім – 29 топонімів: Комсомольське (22), Комсомольський (3), Комсомолец (3), Комсомольська Комуна (1). Так, шляхом називання-маркування простору, в якому на щодень живуть люди, відбувається вербальне переструктурування свідомості цих людей, що вкладається у ланцюг: 'червоний – жовтень – Ленін – Кіров – радянський – комсомол', не забуваючи також про дещо менш частотні, які додатково ллють воду на радянізацію простору: Чапаєва / Чапаєво / Чапаєвка (35), Пролетар / Пролетарка / Пролетарська Рудня / Пролетарське / Пролетарський / Пролетарій (22), Радгоспне / Радгоспний / Радгоспівка / Радсад / Радсело (22), Артема / Артемово / Артемівка / Артемівськ (19), Комуна / Комунар / Комунари / Комунарка / Комунарне / Комунарське / Комунарівка (18), Фрунзе / Фрунзенка / Фрунзівка (17), Куйбишево / Куйбишевська / Куйбишевська / Куйбишевське (14), Калініна / Калініне / Калінінське (13), Дзержинське / Дзержинський / Дзержинського / Дзержинівка (11).

За такого стану речей маємо підстави говорити про мовну колонізацію, чи навіть окупацію України. І погоджуючись з А. Ассман, 'між пам'яттю і простором існує нерозривний зв'язок', що

¹³ Справжнє прізвище Костриков. Радянський державний і політичний діяч, перший секретар Ленінградського міського комітету в 1926–1934 рр., активний організатор політичних репресій та переслідувань духовенства в більшовицькій Росії та СРСР, куратор Соловецького табору особливого призначення, застрелений у 1934 р. Жодним чином не пов'язаний з Україною, крім того, що його вбивство спричинило в УРСР нову хвилю знищення прихильників політики українізації.

навіть коли місце не має іманентної пам'яті, воно все-таки має неабияке значення для конструювання просторів культурної пам'яті. Місце дає змогу не тільки укріпити та підтвердити спогади, що локально в ньому укріплюються, воно також утілює неперервність періодів, які несуть в собі більше пам'яті, ніж сконцентровані в артефактах порівняльні короткочасні спогади індивідів, епох, навіть культур¹⁴,

а також визнаючимову, за Р. Блакаром, 'інструментом соціальної влади'¹⁵, вважаємо мовну колонізацію, чи окупацію території значно ефективнішою, ніж її збройне завоювання. Оскільки, по-перше, мовна колонізація, на відміну від збройного завоювання, значно триваліша у часі, крім того, позірно не така агресивна як війна. По-друге, 'коли об'єкти перейменовують, то перейменування закреслюють попередню історію, створюють ілюзію, що територія, яка освоєна багато віків тому назад, заселена буквально на днях'¹⁶ і належить колонізаторові. І, по-третє, чи не найважливіше, є засобом формування / перетворення 'стосунків між людьми та географічним місцем, і останнє визначає форми життя й досвіду людей та місця, а люди накладають свій відбиток на місце своєю традицією й історією'¹⁷. Коли ж традиція та історія заборонені, знищені, у тім фізично через голод, а 'завойовник створює *tabula rasa*, на якій має бути записана історія його слави'¹⁸, зокрема й зафіксована у власних назвах топографічних об'єктів, відбувається не просто колонізація, а тотальне перетворення езистенційного простору одного народу на екзистенційний простір іншого. Так власні назви не лише пов'язують той чи той ландшафт з 'новими господарями', а й виступають засобом впливу, засобом соціальної влади. Тому не випадково геополітичні зміни, зумовлені плявою нових держав або ж новими історичними періодами в історії держав, супроводжують обов'язкові трансформації топоніміки всіх рівнів. Ба більше, топонімні перетворення слугують інструментом деколонізації, звільнення від минулого, тоталітарного минулого, некомфортного минулого, якщо в принципі від минулого можна звільнитися, не перетворивши його на досвід.

¹⁴ А. Ассман, *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*, Київ 2012, с. 318.

¹⁵ Р.М. Блакар, *Язык как инструмент социальной власти*, [w:] *Язык и моделирование социального взаимодействия*, Москва 1987, с. 90. Оригінальний текст див.: R.M. Blakar, *Language as a means of social power*, [w:] *Pragmalinguistics*, ed. J. Mey, The Hague, Paris, Mouton 1979, p. 131–169.

¹⁶ А.В. Суперанская, *Как вас зовут? Где вы живете?*, Москва 1964, с. 58.

¹⁷ А. Ассман, *Простори спогаду...*, с. 328.

¹⁸ *Ibidem*, с. 327.

Позірним звільненням виглядає контрназивання, коли пам'ять жорстко зберігає інформацію про те, що як головні найважливіші, так і периферійні не такі важливі топографічні об'єкти різного масштабу (головна(і) вулиця(і), район(м), село(а), містечко(а), місто(а) etc) номіновано передусім антропонімами центральних постатей з пантеону 'великих' режиму чи колоністаі, що таке називання частіше відбувалося всупереч бажанням автохтонів, насильно, авторитарно, і пропонує при заміні топонімів модель: 'чужий великий – свій великий' і частково через примус. Проте, бажаючи досягти позитивних змін, за умови контрназивання відбувається витіснення, чи активне усунення зі сфери свідомого неприємних, болісних, суперечливих почуттів та спогадів, які людина формально забуває, однак зберігає їх у своєму підсвідомому, одночасно зберігаючи пам'ять про минуле, пов'язане з усуненими назвами, і залишаючись, таким чином, у минулому, якому оголошено війну. Пам'ятаючи, без аналізу, осмислення, переосмислення, переоцінювання, ми залишаємо радянське минуле своїм сучасним. Тому лінійно змінюючи *Леніна* на *Шевченка*, *Фрунзе* на *Дорошенка*, *Ватутіна* на *Богуна* etc, які б позитивні результати не були при цьому досягнені, ми фактично зберігаємо пам'ять про минуле, травматичне минуле, залишаємося у посткомуністичному просторі, безпосередньо закоріненому в комуністичному минулому, уникаючи, інколи навіть несвідомо, *декомунізації*, чи теоретичної та практичної діяльності й системи заходів, скерованих на звільнення від впливу (підсвідомого або свідомого) і наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя держави і суспільства після падіння комуністичних режимів.

Натомість *декомунізаційна* модель топонімих трансформацій ґрунтується радше на спогаді, до якого 'апелюють з метою зцілення, звинувачення, захисту'¹⁹, ніж на пам'яті²⁰. Оскільки 'спогади виникають лише тоді, коли досвід, якого вони стосуються, завершений і відійшов у минуле'²¹ і 'спогад завжди потребує поштовху'²², що ним може бути будь-яка подія і чим вона масштабніша, тим глибинніші рівні спогадів постають перед нами, а місце перетворюється на простір, де 'давно забутий час несподівано знову може бути

¹⁹ P. Antze, M. Lambach, *Tense Past. Cultural Essays in Trauma and Memory*, New York, London 1997, p. VII.

²⁰ Пам'ять і спогад ми схильні розглядати так само, як і Алайд Ассман: "Безпосередньо зіставляючи ці два поняття, можна стверджувати, що спогад (*Erinnerung*) зазвичай належить до чинності споглядання назад на минулі події, натомість пам'ять (*Gedächtnis*), закорінена в біології мозку і нервової системи, є умовою цієї чинності". Див. А. Assmann, *Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowe terminy, problem, pytania*, Poznań 2015, s. 262.

²¹ А. Ассман, *Простори спогаду...*, с. 20.

²² Ibidem, с. 27.

явленим²³. Тут навіть доречно зробити спробу піти далі та скористатися поняттям, запропонованим Адольфо Альбана-Акінте (Adolfo Albán Achinte), *ре-екзистенції*, утвореним поєднанням англійських слів *existence* (існування) і *resistance* (спротив) і пов'язаним з відтворенням позитивних моделей світів та відчуттів.

Ре-екзистенція – ефективна деколоніальна стратегія, коли людина існує в серцевині колоніальної матриці як інша та безправна, для неї включення й активне перетворення звуків, запахів, кольорів і смаків її предків, перестворення системно заперечуваних в модерності форм взаємодії зі світом буття, відчуттів, стають необхідними, чуттєвим відгуком протистояння колоніальності та вибудовування власної екзистенції заново і всупереч²⁴.

Що якнайбільше відповідає суті конструктивної трансформації топонімного ландшафту постколоніальної держави й активізує пригадування, ре-екзистенціювання давніх, старих назв, або ж надання офіційного статусу, збереженим в узусі назв, що власне є декомунізацією, а отже завершенням досвіду комуністичного минулого, або ж просто кажучи:

люди-учасники політичних подій, які свідомо змінюють своє життя, не хочуть «жити в музеї», серед назв, що збереглися від попередніх епох, особливо якщо у цих назвах відображені старий побут й імена та прізвища його апологетів²⁵.

В Україні колізія між пам'яттю і спогадом у практиках топографічних трансформацій жорстко проявляє себе у протистоянні між посткомуністичним і декомунізованим. Тут пам'ять, крім прогресивнішого контрназивання, охоплює також і абсолютно реакційне намагання зберегти, законсервувати радянські назви, обґрунтовуючи такий підхід тривіальною звичкою, яка зрештою є звичкою пасивного існування у патерналістських системах буття. І як засвідчує досвід останніх трьох років збройного протистояння, пост-радянський топографічний ландшафт став простором крові, тому для України 'топоніміка

²³ Ibidem, с. 340.

²⁴ Цит. за: М. Тлостанова, *Колоніальність переживет колоніалізм*, <http://theoryandpractice.ru/posts/8258-madina-tlostanova-o-dekolonialnom-povorote>. Оригінальний текст див.: А.А. Achinte, *Artistas Indígenas y Afrocolombianos: Entre las Memorias y las Cosmovisiones. Estéticas de la Re-Existencia*, [w:] *Arte y Estética en la Encrucijada Descolonial*, Buenos Aires: Del Siglo, 2009, p. 83–112.

²⁵ А.В. Суперанская, *Как вас зовут? Где вы живете?*, Москва 1964, с. 58.

перестала бути питанням лише гуманітарної політики – вона стала одним із інструментів національної безпеки²⁶.

Отже, з 1991 р. Україна проходить свій шлях геополітичного становлення, крім іншого, також і через українізування власного топонімного ландшафту, що виявляє себе у вкрай деструктивних практиках консервування радянського (подекуди російського-царського) минулого, частково конструктивних – контрназивання, тісно пов'язані з пост-радянським недекомунізованим часом і простором; та конструктивних – практикою ре-екзистенції, яка також мала б бути доповнена інноваційністю, що ми її вбачаємо у залученні до номінативного репертуару власних назв сучасних українських героїв, представників європейського і світового інтелектуально-культурного контексту, що забезпечує незворотність декомунізації, а отже остаточного звільнення.

---

²⁶ В. В'ятрович, *Перейменувати вулицю з радянськими назвами не складно і не дорого* – Інститут національної пам'яті, <http://www.memory.gov.ua/news/pereimenuvati-vulitsyu-z-radyanskimi-nazvami-ne-skladno-i-ne-dorogo-institut-natsionalnoi-pam-y;> (дата доступу: ...).